

FILOLÓGIA

PETŐFI-MOZAIK 1848-BÓL

Lassan befejeződik a Petőfi életéről és tevékenységéről hírt adó korabeli tudósítások korszerű számbavétele. A figyelmet érdemlő adatok egy része levéltárakban lappang, mások – ha a sajtóban jelentek is meg – nem mindig nevezik néven a költőt. Az alábbi rövid összegezés ilyen: részben az 1848. évi minisztérium hivatalos irataiban levő adalékokat kíván bemutatni, részben a sajtóban található Petőfit érintő de nevét nem említő írásokra akarja a figyelmet felhívni. Egy esetben pedig a költő egyik írásának, a *Mit nem beszél az a német . . .* című költemény keletkezésének körülményeit vizsgálja meg a korabeli sajtó hírei alapján.

1. *Petőfi és Vida Károly*

A két név: a forradalmár költő és a hirhedt konzervatív, sőt ellenforradalmár lapszerkesztő nevének párosítása nyilván meghökkentő. Valójában nem is kapcsolatukról, hanem ellentétükről, Petőfi – tudtommal máshol nem szereplő – párbajozási szándékáról van szó. A megállapítható előzmények a következők:

A Vida Károly által szerkesztett és akkor Pozsonyban megjelenő Budapesti Híradó 1848. március 21-én a *Magyarország és Erdély* című hírösszefoglalójában így írt: „Pesten azt beszélik, valami poéták egyesültek azon drámának parodizálására, mit a parisi napszamosok febr. 23. és 24.-én játszottak el. Kérdés: hol vannak a karok, mellyel a költők képzelődésének multságára egy éjszaka 30,000 barricade-ot emeljenek . . .” Az írás a továbbiakban arra ural, hogy Pesten hiányzik mind Lamartine, mind Armand Marrast az események irányítására. Vagyis a poétákat emlegetve, a támadás a költő Petőfi és a szerkesztő Jókai ellen irányul. Vida azonban módot talál a pesti forradalmi mozgalom egész vezérkarának és tevékenységének elítélésére azzal, hogy ugyanitt ismereti Kossuthnak a nyilatkozatát, amelyben március 19-én a főváros

küldötteit figyelmeztette a pozsonyi országgyűlés vezető szerepére. Kossuth ismeretesen kemény szövegében azután kövér betűkkel szedte az „*azt eltiporni kész!*” befejező szavakat, közölve azt is, hogy e nyilatkozatot zajos helyeslés követte.

A fővárosban megjelenő Marcius Tizenötödike 5. számában, március 23-án nem hagyta ugyan szó nélkül a Budapesti Híradó provokatív magatartását, de meglegedett azzal, hogy leszögezze: a pozsonyi lap ócsárolja a március 15-i forradalmat. S jóllehet két nap múlva a Pesti Hírlap is visszautasítja Vidának egy Batthyány személyét érintő valótlan híret, majd március 26-án Vahot Imre a Pesti Divatlap hasábjain mindkét dolog miatt elmarasztalja a „régii kigyóbőrében” megmaradt pozsonyi szerkesztőt, – a pesti radikálisok lapja többé nem tér vissza a kérdésre. Vahot – együttérzésének kifejezésére – idézett cikkében még megereszt egy fenyegetést: „Szíveskedjék a gúnyíró úr közénk jönni s ezeket ismételni, – és majd megmutatjuk neki, hol vannak az emelő karok.”

A fejlemények azonban azt sejtetik, hogy Vida minősíthetetlen támadása szóbeszéd tárgya volt Pesten az ifjúság köreiben, s Vahot idézett fenyegetése ennek visszhangja. Ezt bizonyítja az, hogy a Budapesti Híradó április 8-i száma a címoldalon közöl egy állítólag Pesten, április 5-én kelt és Vida Károlyhoz intézett levelet. A „Tekintetes Vakand Úr!” megszólítással kezdődő levél előljáróban hangsúlyozza: nem testület nevében ír – arra a szerkesztő nem méltó –, hanem csak a maga nevében. Mondanivalójának lényege: „Ha ön még egy pecsovics sort irand gyalázatdús lapjában a pesti n.e.m. (nagy érdemű municipiumot?) és forradalmat csak távolról is érintőleg, nem soká szivandja ön az isten légét! – Azonban elhozandja ön a bőrért Pestre: leszünk timárok!” Az ezt követő, talán szándékosan képzavarokkal teli kioktatás végén mondja a levél: „Vívni akart önnel egy igen nemes költőnk, de annak láb? saruját megoldani sem érdemes ön. – Tehát csak ezt mondom: egy sort se ám, nyomorú hazátlan bércocsis!”

A levél aláírója: Kovács Boldizsár, nyilván álnév – ha Vida Károly valóban kapott ilyen levelet. Témánk szempontjából ez azonban nem is fontos. Ugyanis akár április 5-én, a fővárosi újabb forradalmi hullám elmúltával kelt Pesten a levél, akár Vida hamisította azt, ez utóbbi is csak azt bizonyítaná: híre volt annak, hogy „nemes költőnk” párbajra készült őt kihívni! Ellenkező esetben számolnia kellett valamiféle cáfolattal, tiltakozással, amire – tudomásunk szerint – nem került sor. Így valószínűnek tartjuk azt, hogy a személyében – és eszméiben – megtámadott költő első dühében valóban párbajozni akart, s barátai beszéltek le róla a méltatlan ellenfél miatt. Ha létezett a levél, akkor egyébként nem kell kizárnunk a lehetőségét, hogy arról többen tudtak, s

talán azt a célt szolgálta, hogy az országgyűlés befejezése után várhatóan Pestre visszaköltöző Budapesti Híradó szerkesztőjét megfélemlítse, esetleg lemondásra késztesse.¹

2. Petőfi és az államadósság

A király április 7-én kelt, az osztrák államadósság egy részének elismerését sürgető levelét – amelyet az alakulóban levő magyar kormány nem volt hajlandó a pozsonyi országgyűlés elé vinni – a hivatalos Wiener Zeitung április 16-án közzétette. Az esti lapként megjelenő Marczius Tizenötödike április 18-án, a kormány félhivatalosan, a Pesti Hírlap április 19-én közölte a dokumentumot. Az ezt követő egységes magyar elutasítás után sajtóháború bontakozott ki Bécs és Pest között, melynek során a bécsi bulvárlapok egyre fenyegetőbb hangot ütöttek meg. Erre reagált ismert, a költő életében meg nem jelent, *Mit nem beszél az a német . . .* c. versével Petőfi. Mivel a kritikai kiadás szerint a költemény hatodik versszakának első sora, az „Itt voltak csokolózni . . .” kitétel a bécsi ifjúság április 5-i, a magyar főváros radikálisai által is örömmel fogadott látogatására céloz, érdemes ezeket a napokat és a költemény keletkezésének valószínű körülményeit felidézni.

Petőfi versei kritikai kiadásának jegyzeteit olvasva, feltűnik, hogy míg a költő maga is szerepel a bécsi ifjúság április 5-i fogadásán – itt szavalja a tudósítások szerint a *Készülj, hazám!* c. költeményét –, rövidesen elítéli ezt a látogatást. Jóllehet ez a látszólagos következetlenség magyarázatát lelheti a politikai légkör gyors megváltozásában, felmerül a kérdés: valóban így történt-e? Az eseményeket megvizsgálva, meg kell állapítanunk, hogy nem így volt. Petőfi nem fordult szembe később sem a Bécsből idelátogató és testvéri érzelmekkel fogadott

¹ A levél léte mellett szólnak a fővárosba visszatérni szándékozó Vida Károly 1848. május 17-én Széchenyi Istvánhoz intézett sorai. Vida ebben – hangsúlyozva fenntartásait – ajánlkozik, hogy „önkéntes hajlamából” támogatja „a legnépszerűbb magyarokból álló kormányt”. Cserébe nem vár jutalmat, csak választ a kérdésre: van-e személy- és vagyonbátorság Budapesten, s tudja-e azt a minisztérium számára biztosítani akár Budán, akár Pesten? Ld. Magyar Tudományos Akadémia kéziratára, Széchenyi-gyűjtemény K 209/51. Széchenyi május 22-én a fenti ügyben Szemere Bertalan belügyminiszterhez intézett levelét, valamint Szemere aznap kelt válaszát ld. uo. K 200/4. ill. K 208/161. (Széchenyi levelét közli Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez*. 1808–1860. Bp. 1943. II. 682–683.)

ifjakkal – ha maga kissé félre is húzódott ezekben a napokban –, s nem őket marasztalta el azért, hogy az országot háborúval fenyegetik. Az éles kifakadás egy későbbi, a bécsi polgárok által kezdeményezett vendégjárásnak szólt.

Az április elején lezajlott látogatásról röviden csak annyit, hogy kilenc ifjú érkezett Pestre, mint a bécsi egyetem küldöttei. Tiszteletükre április 5-én délelőtt a Múzeum udvarán volt ünnepélyes fogadtatás, délben a megyebizottmány vendégei voltak, ezt követően az egyetemi ifjúság a Tigris fogadóban látta őket vendégül. Délután a városházára látogattak, majd este a Nemzeti Színházban – az eredeti műsor megváltoztatásával – a vendégek tiszteletére táncos-zenés egyveleget mutattak be. Mindezt csak azért soroljuk el, hogy rámutassunk: a napi- vagy hetilapokban megjelent tudósítások sorában nincs egyetlen egy sem, amely azt állítaná, hogy ezen a napon, vagyis április 5-én Petőfi a Múzeumnál szavalt volna! Ez a megállapítás – amely bekerült a kritikai kiadásba is – Endrődi Sándor tévedésére vezethető vissza, aki rendkívül hasznos kézikönyvében Bulyovszky Gyulának a Nemzeti Újság április 9-i számában megjelent tudósításából csak Petőfi szavait közölte szövegszerűen,² – de elhagyta a tudósítás bevezetését. Pedig Bulyovszky „Pest, april 8-kán” keltezésű írását így kezdi: „Tegnapelőtt délután 5 órakor népgyűlés tartatott . . .” Ez pedig nem hagy kétséget a helyes dátum felől: *április 6-án* volt tehát az a népgyűlés a Múzeumnál, ahol Petőfi szerepelt. A Marczius Tizenötödike nem számolt be az április 6-i eseményekről, a Pesti Hírlap csak egy mondatban említette április 8-i számában a 6-i népgyűlést, de nem szólt Petőfiről. Az április 4–7. között lezajlott események legrészletesebb krónikása Királyi Pál, de ő sem említi meg a Jelenkor április 9-i számában Petőfi szereplését. A Pesti Divatlap április 8-i száma azonban egyértelműen április 6-i újabb népgyűlésről is beszél, hol Petőfi egy „igen talpraesett satyrát” szavalt. A kétséget segít eloszlatni a Hetilap április 11-i száma, amely így ír: „Múlt csütörtökön a bécsi egyetemi küldöttek elbúcsúzáván tőlünk a múzeum terén, Petőfi egy vereszetet olvasott föl, mellyben azt kérdé, vajjon mi lesz már abból a sok elcsapott királyból, nagy fejedelemből, kis fejedelemből stb. a kik alól az trónust elrántották?” A múlt csütörtök, amit a beszámoló emleget, április 6-a volt.

Bulyovszky tudósítása tehát az egyetlen, amely a vers címét pontosan megadja, bár a többi sem hagy kétséget afelől, hogy a *Készülj, hazdm!*-at olvasta vagy szavalta a költő. A Nemzeti Újság idézett tudósi-

²Petőfi napjai a magyar irodalomban, 1842–1849. Összeállította: Endrődi Sándor. Bp. 1911. 405–406.

tásának azonban van még egy érdekessége: világosan megírja, hogy a költemény a népgyűlés hivatalos berekesztése után, a tömeg követelésére, vagyis „napirenden kívül” hangzott el! A történet hiteléhez nyilván nem fér kétség. Ahhoz sem, hogy Petőfi változatlanul a főváros egyik legnépszerűbb embere, s nincs abban semmi különös, hogy a nép „egyik kedvencét” kívánta hallani. Petőfi azonban több népgyűlésen is részt vett, s több új verset is írt ezekben a napokban, mégsem tudunk hasonló esetről. Úgy tűnik, hogy az eddig nem emlegetett Életképek, a költőhöz ez idő tájt kétségtelenül közel álló hetilap – amelynek május 1-től társszerkesztője lesz – talán szolgál némi magyarázattal. Az Életképek április 9-i tudósítása – dátum megjelölése nélkül – így számolt be a bécsi ifjúsági küldöttség esti programjáról: „Ma volt az egyetemi ifjúság lakomája a bécsiek tiszteletére . . .” Beszámolva a „két elem” közös szórakozásáról, amelyen egymás zenéjével és táncaival ismerkedtek, a tudósítás hirtelen közli: „Petőfi elmondá versét.” Mivel a Pesti Hírlap április 8-i híradása szerint április 6-án este a Kaszinó látta vendégül a bécsieket, fel kell tételeznünk, hogy az Életképek beszámolója az április 5-i, a színház utáni lakomára vonatkozik. Ebben az esetben pedig nyilván elterjedt a híre, hogy Petőfi előző este egy új verset szavalt, s most a nép követelésére a nyilvánosság előtt is elhangzhatott a költő egy olyan írása, amely életében nem jelent meg nyomtatásban. Ez megmagyarázná az Életképek szűkszavúságát, amely azonban a kortársak számára elegendő információt tartalmazott. (Ha a tudósítás mégis a 6-i, a Kaszinóban lezajlott vacsorára vonatkozna, akkor Petőfi aznap kétszer szavalta költeményét.)

Visszatérve most Petőfinek az államadóssággal kapcsolatos állásfoglalására, emlékeztetnünk kell arra, hogy a főváros lakossága április 18–19-én magyar lapokban is olvashatta a király április 7-én kelt levelét. A Marczius Tizenötödike azonnal állást is foglalt. A királyi levélnek az államadósság elvállalásának szükségességét hangsúlyozó kitételére utalva a lap leszögezi: „Fogadjuk el a status adósságokat, vagy legyen köztünk harcz és háború. E szónak *szükséges*, más magyarázata nincsen. E szó legkeményebb ultimátum.” A bécsi követelés, bár nyilvánvaló volt, hogy azzal a kormány sem ért egyet, kétségtelen izgalmat okozott Pest-Budán. A baloldal ingerültségét rövidesen tovább fokozta a hír, hogy a pesti egyetemi ifjúság által április 17-én Bécsbe menesztett küldöttségét nem várták, kelleetlenül fogadták és háromnapos ottani tartózkodásuk idején alig volt alkalmuk a magukkal vitt zászlók átadására. Bár a küldetés kudarcáról a beszámolók csak a hó végén jelentek meg (ld. Pesti Divatlap, Életképek), a fővárosi ifjúság előtt a történet hamarosan ismertté váltak. Valamint az is nyilvánvaló lett, hogy az egy

hónappal ezelőtt még olyan lelkes bécsiek magatartása az *államadósság* el nem vállalása miatt változott meg.

Ilyen előzmények után érkezett Pestre április 22-én, a Húsvét előtti szombaton a bécsi német és magyar polgárság mintegy 250 főnyi küldöttsége, mai nyelven szólva: nem hivatalos, „jószerzési megbízatással.” (A küldöttség ötletéről, szervezésének módjáról a mögötte meghúzódo elképzelésekről egyébként jelenleg nem rendelkezünk elegendő információval.) A márciusiak a bécsi hírek után – ezen megbízatással.” (A küldöttség ötletéről, szervezésének módjáról, a mögötte meghúzódo elképzelésekről egyébként jelenleg nem rendelkezünk elegendő információval.) A márciusiak a bécsi hírek után – ezen nem csodálkozhatunk – tüntetőleg távol maradtak. De a Batthyány-kormány sem volt lelkes, hiszen tagjai egyetértettek abban, hogy az államadósságot nem lehet elfogadni. Ennek kifejezését szolgálta – mintegy a bécsi küldöttségnek szóló figyelmeztetésként –, hogy a Pesti Hírlap április 23-i száma vezércikkben foglalkozott az államadósság kérdésével, leszögezve: „Hogyan is vállalhatná el Magyarország az ausztriai státusadósság bármely csekély részét? A magyar törvényhozás megbízásából történt-e azon adósság fölvétele? Vagy talán magyarországi beruházásokra fordítható az azon kölcsönök?” A kormány természetesen nem zárkozhatott el a vendégek elől: április 23-án délelőtt a nádor, majd Batthyány és a kormány tagjai – a beteget jelentő Kossuth kivételével – fogadták a bécsieket. A Pesti Divatlap tudósítása szerint (április 29-i szám) itt az egyik küldött az olasz háborúról kezdett szónokolni, s azt állította, hogy az olaszok ellen a magyaroknak érdekében áll összefogni Ausztriával. Akármiként történt is, Széchenyi – naplója szerint – undorítóan tartotta az egészet, s a továbbiaktól: a Múzeumnál tartott ünnepi fogadástól (hol a vendégek Mátyás állítólagos pajzsát nyújtották át ajándékkul), valamint a Kaszinóban tartott bankettől távol tartotta magát. A kormány delegáltjai, Szemere és Eötvös megjelentek ugyan a Múzeumnál tartott négyülésen, de a nyilvánosság előtt nem beszéltek. A kormány álláspontja jutott kifejezésre abban is, hogy a Pesti Hírlap április 27-én – a küldöttség távozásának másnapján – semmitmondó tudósításban számolt be a történekről.

A Marcius Tizenötödike természetesen szenvedélyesen reagált. Április 23-i (helyesen: 24-i, hétfői) számában a címdalalon foglalkozott a bécsi küldöttség látogatásával. Ebben leszögezte: a régi Bécs halott, s az új pedig támaszkodjék saját kútforrásaira, szabaduljon meg valami módon államadósságától, „s azután kezdjenek olly kereskedést és ipart, amellynek felvirágzására a provinciák gyarmati állásban tartása ne legyen bele számítva.” A küldöttség tagjainak minden második szava – mutat rá a cikk – Magyarország és Ausztria egysége volt. „Dehát ha ez

ki is olvasható a törvényekből, lényeges különbség volt közöttünk. A magyar éljent kiáltott és azt érté: A király V. Ferdinánd. És punctum. A német Hoch-ot kiáltott, s azalatt egy kevéssel többet értett: Például, hogy éljen a nagylelkű magyar nemzet és fizessen évenként a németnek tíz millió forintot pengőben.” A szóban forgó Petőfi-vers szempontjából érdemes még a cikk alábbi kitétele: „A Museum terén tegnap nagyszerű csókolózások mentek. A sok czuppanás és csattanás kaczagásra indította azokat, kik a középponttól távol maradván biztosan érezték magukat.” A bécsi küldöttség pesti útjáról egyedül a Budapesti Híradó április 29-i számában megjelent „Fővárosi levelek” harmadik folytatása nyilatkozott lelkesen, de azt meg a szerkesztő jegyzetei hűtötték le, utalva a bécsi lapok ingerült hangú cikkeire.

Pest-Buda a Pesti Divatlap április 29-i és az Életképek április 30-i számából értesült a Bécsset megjárt pesti egyetemi küldöttség barátság-talan fogadtatásáról. Az Életképek beszámolóját Vajda János – maga is a küldöttség tagja – írta, aki a maga tanulságait így foglalta össze, nyilván nem függetlenül a bécsi polgárság pesti látogatásától sem: „És aki e történet után velem tart, mondja, hogy: le a sógorcsókkal. Mert statusadósság és testvércsók most sehogy sem férnek össze.”³ Az Életképek következő, május 7-én megjelent száma még tovább megy, s a Charivari-rovatban – feltehetően maga Jókai – így ír: „Egy sógor lap csúnyán kifakad ellenünk. Azt mondja: hogy köszönik a németek a mi csókjainkat, ha mi pénzt meg katonát nem adunk nekik Olaszország ellen. Ejnye, ilyen amolyan plundrás németje! Hát te azt akarod, hogy mi te néked azért fizessünk: hogy tisztességes bajuszainkat benyálazzad, s nyúzott fizimiskádat meg hagyjad csókolni?!... Tíz milliót egy csókért! Te! Hisz ennyit Cleopátra sem kapott...”⁴ (A szöveg az eredetiben mondatonként tördelt.)

Mindehhez még hozzátehetjük, hogy a Marcius Tizenötödike május 5-i száma közli a bécsi lapok reagálását a Pesti Hírlap április 23-i vezércikkére, s rámutat, hogy az egyik lap szerint az államadósság elutasításának a következménye az lesz, hogy Magyarországot „másodszor is német vérrel” kell majd meghódítani! Másnap a lap levonja a következtetést: „Az austriai háború kétszer kettő négy...”

Az ismertetett események és megnyilatkozások tartalmazzák mindazokat a tényeket és érzelmi elemeket, amelyek beleépülnek Petőfi *Mit nem beszél az a német*... kezdetű, szenvedélyes és meglehetősen nyers

³ Közli: Vajda János *Összes Művei*. IV. S.a.r. Seres József. Bp. 1972. 290.

⁴ Közli: Jókai Mór *Összes Művei*, Cikkek és beszédek. S.a.r.: Szekeres László. Bp. II. 1967. 117–118.

hangvételi költeményébe. A Marczius Tizenötödike híryanagára támaszkodva feltételezhetjük, hogy a vers frissiben, a május 5-i információt követően született. Talán nem alaptalan arra gondolni, hogy Jókai szarkasztikus csipkelődése és Petőfi eruptív megnyilatkozása egyidejűleg, egymást gerjesztve jöttek létre. A frissiben egymás mellé került két szerkesztő esetében ebben nem is volna semmi különös. Jelzi ez egyben azt is, hogy ekkor és ebben a kérdésben Petőfi és Jókai között nem volt nézetkülönbség, miként egy volt ebben a kérdésben a baloldal és a kormány véleménye is. Nem változtat ez utóbbi nézetazonosságon az sem, hogy a Pesti Hírlap május 18-i számában Kemény Zsigmond felemelte szavát a sajtóban jelentkező németellenes hangvétel miatt: „Szükségesnek látnók – írja vezércikke befejezéseként –, hogy némelly lapoknak handabandázásai a németek ellen, melyek kárt okozhatnak, de hasznat nem teendenek, valahára szűnjenek meg.”

A vers, mint ismeretes, Petőfi életében nem jelent meg. Nem kétséges azonban, hogy a kortársak ismerték azt. Talán Kemény figyelmeztetése is szerepet játszott abban, hogy a költemény – *A királyokhoz* mintájára – röplapon nem jelent meg. Mivel Vajda János és Jókai is, meg a Marczius Tizenötödike is szót ejtettek a húsvétkor elcsattant „testvéri csókok”-ról, nem tudhatjuk, hogy a sajtóban későbben felmerülő utalások ezekre, vagy Petőfi versére utalnak-e, s kacsintanak össze ez utóbbi esetben az olvasóval. Mindenesetre a Reform július 18-án a bécsi küldöttek húsvéti „puszjairól”, a Népelem augusztus 4-én az „átkozott csókok áráról”, az államadósságról szól, s a Pesti Hírlap augusztus 17-i száma is a „testvéri csókokat” és az azt követően a zsebeket kutató bécsieket emlegeti.

3. Petőfi petíciója a szegedi olasz foglyok érdekében

A pozsonyi országgyűlés egyik szép gesztusa volt 1848. március 15-e után a lengyel és olasz politikai foglyok érdekében szerkesztett felirat. Javaslat március 20-án került napirendre, de csak március 30-án egyeztek meg a rendek és a főrendek a felirat végleges szövegében. Április 3-án már meg is érkezett a királyi válasz, amely az időközben meghirdetett amnesztiára utalva közölte, hogy a kérést öfelsege „atyai szívének sugallatát követve, már kegyesen megelőzte légyen”.

Az amnesztia kiterjedt az egész birodalomra, – de a valóságban végrehajtása nem haladt valami gyorsan. A munkácsi vár lengyel foglyai csak május elején szabadultak ki, míg a Szegeden levő „Italianische Deportati Institut” ekkor 403 főnyi foglyáról nem történt intézkedés.

Kossuth utóbbiak ügyében április 26-án kereste meg Batthyányt,⁵ míg a nádor – Deák Ferenc igazságügyminiszter felkérésére – május 6-án a királytól kért felvilágosítást róluk. Latour osztrák hadügyminiszter június 5-én válaszolta meg a kérdést úgy, hogy szerinte ezeket a deportáltakat az adott itáliai helyzetben hazaszállítani nem lehet, s a birodalomban nincs más alkalmas erőd őrizetükre. Vagyis a válasz a lényegre, hogy ti. politikai okok miatt vannak-e elítélve, s egyáltalán: el vannak-e ítélve, nem adott választ. A nádor Latour levelét június 11-én áttette Deák minisztériumába, s a miniszter továbbította az ügyet Ghyczy Kálmán államtitkárnak.⁶

Ezen a Ghyczy számára készült, június 17-én kelt feljegyzésen, annak külzetén találjuk Ghyczy kezeirásával a következő utasítást: „*Petőffy petíciója praefereñter kikeresendő*”. Mindjárt hozzá kell tennünk, hogy az irat mellé nincs csatolva az említett petíció, és egyelőre semmi más nyomát nem találni.

Miért érdemes mégis említésre ez a feljegyzés? Mindenekelőtt azért, mert azt mutatja, hogy Petőfi, akár közösség nevében tette, akár egyedül, foglalkozott a szegedi olasz deportáltak ügyével. Ez annál inkább érdekes, mert annak, hogy a közvélemény 1848 nyarán törődött volna ezekkel a szerencsétlenekkel, – tudomásunk szerint – nincsen nyoma. De érdekessé teszi az a tény is, hogy Petőfi írásos petíciót adott be a kormánynak, amellyel – eddigi ismereteink szerint – csak a május 12-i népgyűlés küldöttségének vezetőjeként került valamiféle hivatalos kapcsolatba.

A petíció tehát szövegében nem ismert. Létének azonban nyoma van, sőt annak szövegét a jelek szerint Ghyczy „preferálta” volna a Deák számára, – pontosabban a Bécsnek szóló válasz elkészítésekor. Mikor adhatta be Petőfi a petíciót? Feltételezhetően április végén – május elején. Mit tartalmazhatott? Csak sejtethetjük. Mindenesetre ha valahol Petőfinek erre a lépésére utalás történik, a fentiek alapján nem kell lehetetlennek tartanunk.

⁵Ld. *Kossuth Lajos Összes Munkái*, XII. S.a.r.: *Sinkovics István*. Bp. 1957. 73. Uo. Lábjegyzetben a szegedi olasz foglyok történetének rövid összefoglalása. Októberben Kossuth által történt kiszabadításukra ld. még Reizner János: *A régi Szeged*. Szeged, 1884. I. 175–176.

⁶Országos Levéltár, H 67. Igazságügyminisztérium, államtitkári iratok 1848–39–1. (2325/Ig. sz.)

4. A Népelem c. lap Petőfi ellen?

A Petőfiről szóló irodalom közismert ténye, hogy a költőnek az Egyenlőségi Társulat nevében kiadott felhívását a Társulat lapja: a Népelem publikálta szeptember 20-án. Miként azonban Petőfi csatlakozása az Egyenlőségi Társulathoz nem volt magától értetődő,⁷ úgy – a jelek szerint – a Madarász-fivérek lapjával való kapcsolata sem alakult zökkenőmentesen.

A július 1-én indult Népelem Petőfivel július 7-én foglalkozott először, amikor közölte a költő rövid, „A nemzetgyűlés követihez” címmel röplapon megjelent nyilatkozatát, amelyben Nagy Károlynak a Pesti Hírlapban megjelent „Szózat”-a ellen tiltakozott és megbélyegezte választási ellenfelét, mivel az nem fogadta el a párbajkihívást. A szerkesztőknek ehhez semmi megjegyzése nem volt. (A Reform július 9-én – közreadva a nyilatkozatot – pár szóban elmarasztalta Nagy Károly magatartását.) A Népelem július 10-i száma ismét foglalkozott a költővel, amikor röviden hírt adott arról, hogy az országgyűlés határozata értelmében bizottság vizsgálja meg a szabadszállási választások körülményeit. A közlemény középpontjában nem Petőfi áll – róla csak annyit mond, hogy „fenyegetve kényszerült a választási tért oda hagyni” –, hanem a vizsgálatot indítványozó Nyáry Pál és maga a képviselőházi vita. Kétségtelen, hogy a frissen megnyílt népképviselői országgyűlés, annak első ülései fokozott figyelmet érdemeltek. Jogos a beszámolóban az a törekvése is, hogy a képviselőház „táblabíráinak” kudarcot vallott kísérletét állította előtérbe, amellyel a választási visszaélés kivizsgálását az érdekelt hatóságokra akarták bízni. Az ez ellen tiltakozó Madarász, majd a képviselőház kizárólagos illetékességét elvileg is indokoló Deák felszólalása így érthetően kapott teret – és szorította háttérbe a költő egyéni sérelmét. Mégis, érezhető, hogy a Népelem beszámolója nem azonosul a vereséget szenvedett Petőfivel. Úgy tűnik, mintha a lap számára az eset nem a radikális költő miatt, hanem csak elvileg: a megtámadott mandátumok vizsgálatának módja miatt lett volna érdekes. Más szavakkal megfogalmazva: az Egyenlőségi Társulat orgánuma mintha azt akarná érzékeltetni, hogy nem kívánják „saját pártjuk” ügyeként kezelni a Petőfivel történeteket. Ez a magatartás különösen akkor szembetűnő, ha összehasonlítjuk ezt a közleményt a Marcius Tizenötödike aktivitásával, a lap július 7–8-i írásaival.

A kései olvasó igaz meglepetését a Népelem július 29-i – vagyis már a Radicallappal történt egyesülést követően megjelent – száma okozza.

⁷ Ld. a részletekre Urbán Aladár: *A nagy év sodrában*. Bp. 1981. 349–355.

A harmadik oldalon, a „Fővárosi mozgalmak” című rendszeres hírvonatban a következőket találjuk: „Az Ungar azzal vádolja a pesti márciusi fiatalokat, hogy ők, kik akkor olly lelkesedést mutattak, most kényelmesen ülnek a hivatalbéli szobákban, s eszükbe sem jut a haza védelmére sietni . . .” A cikkecske írója ezt egyébként visszautasítja, s hivatkozik az első két önkéntes (vagyis a fővárosban toborzott két honvéd) zászlóalj legénységére, majd így fordul az Ungar cikkírójához: „s nem tudja-e, hogy jelenleg közel hétszáz fiatal ember áll indulásra készen, s nincsenek-e a martiusi fiatalok közül igen sokan, mint a megyéjükbeli nemzeti őrsereg tagjai a csatatéren.”

A márciusiak becsületének megvédése után, új bekezdésben következik a támadás: „Igaz, hogy néhány ember, ki akkor úgy szónokolt, meg énekelt, hogy azt gondolta az ember, hogy hat tündér nem tarthatja majd vissza, ha csak egy ellene lesz is hazánknak, most hozzá nem nyúl a kardhoz, mellyet holnapokig éjjel nappal hordott, de a márciusi ifjúságra a gyanúság bélyegét egy általjában nem lehet rá nyomni.”

Eddig a vitriolos kis cikk, amelynek első részét – a hivatalokban kényelmesen ülőkre tett megjegyzés miatt – Vasvári Pálra is érthetjük. A hétszáz főnyi indulásra kész csapat ugyanis Földváry őrnagy önkéntesekből álló, augusztus 1-én a déli táborba indult zászlóalja, amelynek soraiban szép számmal voltak ideiglenes tábori szolgálatra vállalkozó miniszteriális tisztviselők és egyéb értelmiségiek (pl. Vajda János, Degré Alajos, Görgey István), s akik közé Vasvári nem jelentkezett. A második bekezdés azonban nem hagy kétséget, hogy az a rész Petőfi ellen irányult. Ezt az „úgy szónokolt, meg énekelt” kitétel teszi egyértelművé, s amelyet már csak kiegészít az „elnyugtatott” kardra tett utalás.

Míndez miért? – merül fel a kérdés. Erre vagy az életrajzi, vagy a negyvennyolcas baloldallal foglalkozó részletes kutatás adhat – ha egyáltalán – választ. Egy bizonyos: nem a rovatvezető személyes ellen-szenvéről van szó, mert a cikkecske megjelenése után a szerkesztők – ekkor már Madarász József és László mellett Mérei Mór és Rosti Zsigmond – nem tettek közzé semmiféle helyreigazító, magukat mentető nyilatkozatot. Holott még a Pesti Hírlap szerkesztői (Csengeri Antal és Kemény Zsigmond) is szükségesnek látták lapjuk július 6-i számában leszögezni, hogy az előző napon a *hirdetési rovatban* megjelent „gyalázatos czikk” – ti. Nagy Károly támadása Petőfi ellen – tudtuk nélkül került be a hirdetések közé.

A fentiek kiegészítésére azt még el kell mondanunk, hogy a Népelem részéről rövidesen sor került egy sajátos békülékeny gesztusra: Madarász József augusztus 11-én „A baloldal férfiaihoz” című cikkére. Ez azt veti a baloldal egyes vezetőinek szemére, hogy vezérkedni akarnak, s „nincs közöttük hajlam az egyezésre”. Madarász mondanivalójának lényege:

„Ne halasszuk tovább, ébredjete fel és mint párt alakuljatok!” Úgy tűnik azonban, hogy ehhez a megnyilatkozáshoz Petőfinek a Marczius Tizenötödike augusztus 11-i számában megjelent írása adta az alkalmat. Az a cikk, amely így kezdődik: „Felszabadultunk a Metternich-kompanya alól, s kaptuk a Batthyány-ministeriumot . . .”

Nem tudjuk, mi módon zajlott le a közeledés, miként kapott az önérzetes költő elégtételt a szerkesztőktől – akiknek lapja elismerten az Egyenlőségi Társulat szócsöve volt. Tény, hogy Petőfi legkésőbb augusztus 23-án megjelent az addig általa mellőzött Egyenlőségi Társulat ülésén.

5. Petőfi a rendőrségi jelentésekben

Más alkalommal rámutattunk már, hogy az 1848. évi minisztérium belügyminisztériumának levéltára, s azon belül a rendőri osztály iratai számos vonatkozásban értékes forrásul szolgálnak a baloldal tevékenységének megismeréséhez. Így tudjuk meg például Perczel Mór május 16-án Szemere Bertalanhoz intézett jelentéséből, hogy előző este a Forradalmi Csarnokban miként hazaárulózták le Petőfit és Pálffy Albertet, a lap-szerkesztőt.⁸ Az alábbiakban azokat az adatokat szeretném közreadni, amelyek a rendőri osztály úgynevezett napi jelentéseiben találhatók.

Az említett iratsorozat csonka. Valójában csak július–augusztusból található majd minden napról jelentés; s az első június 30-ról, az utolsó szeptember 7-ről. Létrejöttének magyarázatául annyit, hogy a június 11-i (pünkösdvasárnap) Károly-laktanyai összecsapás után a kormány létrehozta az úgynevezett Országos Rendőri Hivatalt, a modern államrendőrségnek valamiféle kezdeti szervezetét, amely elsősorban a fővárosban megforduló idegenek ellenőrzésére és az ezüstpénz kicsempészésének megakadályozására specializálta magát a vasút- és hajóállomásmánál végrehajtott ellenőrzéseivel. Azon azonban nincs mit csodálkozni, hogy a Rendőri Hivatal rövidesen kiterjesztette megfigyeléseit a kormány ellenzékére, mindenekelőtt az Egyenlőségi Társulatra. Augusztus 6-ától ennek üléseiről rendszeresen jelentett Dobos György „országos rendőri segéd”.⁹

Petőfi neve először az augusztus 23-i ülésről szóló jelentésben jelenik meg. Madarász László javaslatára ekkor halasztották el az országgyűlés hadügyi törvényjavaslata felett e napra tervezett vitát. A határozatok leszögezték, hogy a törvény „a társulat meggyőződése és a nemzeti

⁸ Ld. i. m. 287, 291–292.

⁹ Országos Levéltár. H 15. Belügyminisztérium, rendőri osztály iratai. Az Országos Rendőri Hivatal jelentései.

közvélemény ellen van”, majd héttagú választmányt küldtek ki egy szeptember 8-ig kidolgozandó „nyilvánlat” elkészítésére. A választmány tagjai, a jelentés sorrendjében: Perczel Mór, Madarász József, Petőfi, Vasvári, Zerffi, Horárik és Gajzágó.

Az augusztus 27-i ülésen Petőfi is felszólalt. A jegyzőkönyv szerint előbb Zerffi ismertette a négy nappal korábban kiküldött választmány véleményét a teendőkről: a vidéki szervezés megindításáról és a Társulat német nyelvű tagozatának létrehozásáról. Ekkor merült fel a javaslat: a szeptember 8-i rendezvény inkább a fővárosiakat fogja megmozgatni, ezért a novemberi vásár idején egy „országos lakomát” kell rendezni. Perczel Mór ismertette a bécsi demokrata társulat rokonszenv-nyilatkozatát, majd Petőfi szólalt fel. Mint a jelentés mondja: „Végül Petőfi indítványozta, hogy Egressi Gábornak a táborban tett jegyzeteit s észrevételeit, – melyekből az árulás kitűnend, minél több példányban a társulat nyomtassa ki. Ez közakarattal elfogadtatott.” Az idézett jelentés tulajdonképpen csak melléklete a tényleges napi jelentésnek, amelyet augusztus során már rendszeresen Hajnik Pál, a Rendőri Hivatal megbízott vezetője írt alá, – sőt gyakran ellátott saját kezű kiegészítésekkel is. Az aznap este készült összefoglalóban Hajnik is visszatért Petőfi javaslatára és a következőket írta Szemerének: „Az Egyenlőségi Társulat mai ülési tanácskozmányi tárgyait, mellékelve van szerencsém bemutatni. Petőfinek ezen indítványát illetőleg – miszerint Egressi Gábornak jegyzetei, melyekből árulást bizonyít, kinyomtatni határozattak, – részemről a szükséges lépéseket megteendem. Nem lehet álladalmunk érdekében túrni, hogy ismét általánosságban (sic) támadtasék meg árulási váddal az egész katonaság. A katonaságot illetőleg azonban meg kell vallani, hogy Pesten mindenütt nagy levertség mutatkozik. Úgy látszik általános a meggyőződés a tiszték árulása felől.”

Hajnik reagálását akkor értjük meg, ha az országgyűlés augusztus 21-i viharos ülésére gondolunk, ahol Perczel Mór árulással vádolta a déli tábor katonai vezérletét, s Batthyány – bár a kormány is nyugtalanító információkkal rendelkezett – ragaszkodott ahhoz, hogy a ház elmarasztalja Perczelt kemény vádjai miatt. A rendőrfőnök magatartása jól mutatja, hogy felfogta: Petőfi javaslatát tulajdonképpen Perczel korábbi fellépése kiegészítésének és igaza bizonyításának szánta. Tudunk arról is, hogy Hajnik valóban megkísérelte, hogy megakadályozza Egressi „jegyzeteinek” kinyomtatását. A Társulat mozgalmas szeptember 4-i üléséről – ahol Perczel Mór elnöklete mellett többek között Batthyány és Deák bécsi útjának várható eredményeit vitatták és elfogadták Vasvári javaslatát, hogy szeptember 8-ra hirdetett lakoma helyett nagygyűlést tartsanak – a rendőrségi munkatárs a következőt jelentette: „Végre Zerffi felhozta, hogy Hajnik Pál úr rendőr igazgató Egressi Gábor tábori

jegyzeteire az előleges cenzúrát akarta használni, mit ő a factortól tud; ő ezt jelenleg, midőn a sajtó szabad, igen sérelmesnek látja, s e tárgyban – a factor még egyszer többek jelenlétében kikérdeztetvén – a ministeriumhoz, vagy az országgyűléshez folyamodni kíván. Az elnök elégnék vélte ezt hírlapilag rosszalni, – Madarász József felszólalására azonban a társaság Zerffi indítványát pártolta.”

A történetek megértéséhez tudni kell, hogy Hajnik az „előzetes cenzúrát” csak *akarta* érvényesíteni, mert a panasz elhangzásakor már megjelent Egressi röpirata, „A rácz lázadás és a magyar ügy”, amely nemcsak súlyos vádakot tartalmazott, de orvoslatot is: forradalmi diktatúrát és tömeges népfelkelést javasolt. Minden bizonnyal e javaslatok Petőfi egyetértésével találkoztak, – ha ugyan nem az ő tanácsára születtek.

6. A Nemzeti dal temesvári kottája

Ismeretes, hogy a *Nemzeti dal* megzenésítései gyorsan elkészültek. A Pesti Divatlap április 8-i szerkesztői üzeneteiben már azt írja K. Jánosnak, hogy a beküldött megzenésítését nem közlik, mert már Kálozdyét (ekkor még y-al írva) fogadták el, s „ezt már nyomják”. A lap április 22-i száma azután közölte, hogy mellékelik Petőfi *Nemzeti dalát* „Kálozdi által zenére és énekekre alkalmazva”.

Kiss József írja, hogy a *Nemzeti dal* egykori megzenésítései közül a német sajtóban a temesvári Feldinger (Földényi) Frigyesének volt a legnagyobb visszhangja. A korabeli fővárosi lapok tudósításai alapján – állapítja meg a tanulmány – a kotta április végén került a temesvári és a fővárosi könyvesboltokba.¹⁰

Az 1848. évi belügyminisztérium iratainak jóvoltából megtudjuk, hogy Preyer József temesvári polgármester április 25-én – más nyomdátérmekek kíséretében – felterjesztette a kottát.¹¹ A kis formátumú, négylapos kiadvány szerencsésen fenmaradt az iratok között. Címlapján: „*Nemzeti dal Petőfy Sándortól*. Zongorától kísért énekhangra alkalmazá és a költőnek mély tisztelete jeléül ajánlá Feldinger Frigyes.” A címlap szerint készült Weigel József könyvnyomdájában, Temesvárott. A kotta „a szerző tulajdona” (kiadása), ára 15 kr. pp. A belső oldalon a kotta és az első versszak alája írt szövege, a szemközti oldalon a további

¹⁰ Kiss József: *A Nemzeti dal egykorú fordítói és fordításai*. In: *Petőfi és kora*. Szerk. Lukácsy Sándor és Varga János. Bp. 1970. 474.

¹¹ Országos Levéltár. H 12. Belügyminisztérium, közösen kezelt (általános) iratok 1848:763.

öt versszak található. (A költeménynek a magyar szövege szerepel.) Az utolsó oldal üres. Az egész kiadvány litográfiai eljárással készült.

Temesvár tehát nem maradt el a fővárostól, hiszen Kálózdí és Feldinger kottája szinte egyszerre jelent meg. Azt látszik ez mutatni, hogy a fekete-sárga Temesvár, a birodalom egyik legfontosabb erődjé – amely nem tűzte ki 1848 őszén a magyar zászlót és 1849-ben végig ellenállt a magyar fegyvereknek – az első hetekben maga is érzékenyen reagált a forradalom eseményeire. Van valami sajtóságos abban, hogy amíg Temesvárról Feldinger Frigyes tisztelete jeléül ajánlja szerzeményét Petőfinek, – Debrecenből, pontosabban Hajdúböszörményből szinte egyidejűleg érkezik a hír Mező Dániel Petőfi-ellenes *Honfi szózatáról*. Kicsiben tükrözi ez Petőfi 1848-as fogadtatását: a szabadságeszme dalnokát méltányolják és ünneplik, de republikánus eszméivel ellenszenvet, ingerült támadásokat provokál.

URBÁN ALADÁR